

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ

INSTEAD OF A PREFACE

УДК 58.006: 502.75

DOI 10.37555/2707-3114.1.2021.247346

«Софіївка» — шедевр садово-паркового мистецтва 18–19 сторіч на 225-році від її заснування

Іван С. Косенко

Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України, м. Умань, Черкаської обл., Україна, E-mail: ndp.sofievka@gmail.com

“Sofiyivka”— a masterpiece landscape design of 18–19 centuries on 225th anniversary of its founding

Ivan S. Kosenko

National dendrological park “Sofiyivka” of NAS of Ukraine, E-mail: ndp.sofievka@gmail.com

Мета. Національний дендрологічний парк «Софіївка» Національної академії наук України (НДП «Софіївка»), який розташований у м. Умань, Черкаської області, широко відомий далеко за межами України як одне з найвидатніших творінь світового садово-паркового мистецтва кінця XVIII-першої половини XIX ст. і стоїть в одному ряду з парковими шедеврами Європи, до яких відносять сади Боболі у Флоренції (Італія), парк Сансусі в Потсдамі (Німеччина) і Палацовий парк у Версалі (Франція).

Всю історію заснування, будівництва і розвитку «Софіївки» можна умовно поділити на сім періодів. Протягом **першого періоду (1796–1832)** парк був власністю родини Потоцьких і всі роботи здійснювалися під безпосереднім керівництвом Станіслава і Софії Потоцьких і їхніх спадкоємців. **Другий період (1832–1836)** пов’язаний з перебуванням «Софіївки» у державній власності під патронатом Київської державної палати у відповідності з царським указом 1832 р., за яким парк «Софіївка» (як і вся власність Потоцьких), був конфіскований. **Третій період (1836–1859)** розпочався також за царським указом. 21 квітня 1836 року імператор Микола I вказав: «... **повелеваю числити Сад сей собственностью Ея Императорского Величества, именуя его впредь Царицыным**» (Величенко, 2006). Початок **четвертого періоду (1859–1929)** декретовано указом імператора Олександра II від 30 березня 1859 року, яким парк передається Головному училищу садівництва, переведеному з Одеси в Умань. З 1923 року парк «Софіївка» став називатися садом III Інтернаціоналу. Під час **п’ятого періоду (1929–1955)** згідно з Постановою Раднаркому Української Соціалістичної Радянської Республіки № 26/630 від 18 травня 1929 року парк оголошується заповідником, що обмежило санітарні рубки та інші роботи. **Шостий період (1955–1980)** розпочався 26 вересня 1955 року коли Уманський державний заповідник «Софіївка» на підставі Постанови Ради Міністрів УРСР № 1184 передається в відання Академії наук УРСР і підпорядковується в своїй науковій діяльності Центральному ботанічному саду АН УРСР, зберігаючи статус самостійної установи АН УРСР. Початок **поточного сьомого періоду** ми виділяємо з початку проведення найбільших реставраційних, ремонтних та відновлювальних робіт у «Софіївці», що проводилися після стихійного лиха, коли в ніч з 3 на 4 квітня 1980 року весняна повінь і селевий потік з величезними брилами льоду практично знищили основні малі архітектурні форми в історичній частині парку, його дорожньо-алеюну систему, скульптури, рослинний покрив, пошкодили ряд вікових дерев тощо. Після цього зусиллями співробітників парку і за допомогою всієї уманської громади протягом чотирьох місяців було реставровано понад п’ятдесят об’єктів, «Софіївка» знову

набула колишнього блиску (Косенко, 2013; Kosenko et al., 2020). Нині вона не лише успішно розвивається у традиційних напрямках, а й започаткувала нову соціально-освітню програму для відвідувачів з особливими потребами (Kosenko et al., 2021).

Матеріали й методи. Ретроспективний огляд історії романтичного парку «Софіївка» — шедевра садово-паркового мистецтва 18–19 століть, його ботанічної колекції, а також засновників і творців його майбутнього, виконано внаслідок узагальнення ботанічної й історичної літератури та архівних матеріалів з використанням загальноживаних методів теоретичного аналізу, систематизації, порівняння й типізування (Hurrell et al., 2019).

Результати та обговорення. Для осмислення історії «Софіївки» варто коротко ознайомитися з історією Уманщини і життям її тодішнього суверена графа Станіслава Щенсного Потоцького (Stanisław Szczesny Potocki). Уманщина, котра в ті роки входила до складу Речі Посполитої, була подарована польським королем Сигізмундом III Ваза, графу Валентину Олександровичу Калиновському, який передав її як посаг одній зі своїх дочок — Гелені. Вона в 1726 році продала маєток Станіславу Потоцькому, а він у 1732 році подарував його своєму небожу Францішку Салезію Потоцькому (Kosenko et al., 2020).

Рис. 1. Граф Станіслав Щенсний Потоцький

Магнат Францішек Потоцький, онук коронного гетьмана Речі Посполитої, що походив зі старовинного роду Малопольської шляхти, був дуже заможним паном (Dunin-Borkowski, 1908). Його резиденція в м. Кристинопіль (нині м. Червоноград, Львівської області) за розкошію не поступалася резиденції польського короля. Станіслав Щенсний (рис. 1), єдиний син Францішка Салезія Потоцького і Анни Ельжбети народився у 1751 році (Wolszczanowa, 1972). Вихователем його був ксьондз Вольф, для свого часу дуже освічена людина. Він прагнув прищепити юному графу високу мораль, почуття милосердя й турботи про селян, які своєю працею будуть примножувати його багатства. Батьки Щенсного були надзвичайно суворої вдачі, а мати — відверто деспотичною стосовно виховання сина і його долі. Батьки мріяли, що дружиною їхнього сина стане якщо не королівська дочка, то щонайменше донька дуже заможного князя чи графа. Однак юний Станіслав покохав Гертруду, доньку графа Якуба Комаровського, котрий володів лише кількома селами. З нею Щенсний у 1770 році таємно від своїх батьків обвінчався. Це заміжжя коштувало Гертруді, вже вагітної, життя. За наказом Салезія Потоцького Гертруду викрали, щоб заточити її до монастиря.

Дорогою, на одному з кордонів, щоб Гертруда часом не видала своїх викрадачів криками про допомогу, її щільно накрили кожухами, під якими нещасна й задихнулася. Труп Гертруди вкинули під лід в ополонку ставка. Дізнавшись про це, юний Потоцький намагався накласти на себе руки, але його врятував слуга. Батько Гертруди розпочав судовий процес, який загрожував Салезію Потоцькому баніцією — вигнанням з Польщі. Не в змозі пережити очікуваної ганьби, на початку 1772 року помирає мати Щенсного, Анна Ельжбета, а 11 жовтня того ж року і його батько (Kosenko et al., 2020).

Обтяжений мільйонними боргами батька, двадцятирічний Станіслав Щенсний Потоцький залишився єдиним господарем величезного маєтку. Молодий магнат не забажав жити в Кристинополі, котрий унаслідок першого поділу Польщі у складі Галичини відійшов до Австрії. Тож після одруження в 1774 році на Юзефіні Амалиї Мнішек — багатій нареченій зі знатного графського роду, Станіслав Щенсний через рік переніс свою резиденцію на територію тодішньої Польщі, в Тульчин. Усі свої галицькі маєтки він передав графу Попінському, який зобов'язався за це сплатити борги батька та додатково передав Потоцькому на 50 років права на користування державним Звенигородським старостатом (Kosenko et al., 2020).

У 1774 році вперше відвідавши свої маєтки на Правобережній Україні Станіслав Щенсний був вражений красою цього краю й родючістю його земель. Ним опанувало бажання господарювати. Тож у 1782 році

у Тульчині було споруджено чудовий палац; тут же був закладений великий парк, багатий не тільки місцевою, але й екзотичною рослинністю. Подорожуючи з молодою дружиною Європою, Станіслав Щенський, привіз з Італії до Тульчина багато саджанців пірамідальної тополі. У своїх маєтках він приділяв велику увагу вдосконаленню сільського господарства і множенню лісів. Головний керуючий маєтками був знаним фахівцем своєї справи. Окрім звичайних обов'язків він мав стежити, щоб усі селяни кожні шість років саджали у своєму дворі певну (визначену для кожного) кількість дерев яблуні, груші, вишні і шовковиці. Зобов'язувалися також селяни на своєму подвір'ї, а також у ярах та різних непридатних для оранки землях висаджувати для своїх потреб швидкорослі дерева — верби й тополі. Навесні всі села у маєтках Станіслава вкривалися білим цвітом фруктових дерев (Łojek, 1995, 1998).

У жовтні 1791 році Станіслав Потоцький та гетьмани Северин Жевуський (Seweryn Rzewuski) і Ксаверій Браницький (Franciszek Ksawery Branicki) прибули в Ясси на головну квартиру російських військ, які брали участь у війні з Туреччиною, для обговорення плану протидії новим законам польського сейму, що ущемляли права шляхти. Цілком ймовірно, що саме тут, в Яссах, відбулося знайомство Потоцького з прекрасною грекинею Софією (рис. 2), дружиною генерала російської армії, коменданта Херсона, графа Юзефа Вітта (Kosenko et al., 2020).

Хто ж вона, ця загадкова жінка, для якої незабаром був побудований один з кращих парків світу і названо її ім'ям? Співіснують дві версії походження Софії. Згідно з першою версією, опублікованою Боскампом-Лясопольським (Boscamp-Lasopolski, 1963), вона народилася 1 січня (11 січня за новим стилем) 1760 року (можливо 1761 або 1762) у турецькому місті Бурса, що розташоване в 100 км від Стамбула в провінції Бітінія, в сім'ї бідного скототорговця грека Костянтина. У 70-х роках родина Софії переїхала до Стамбула, де приблизно в 1775 році помирає її батько; потім її мати Марія виходить заміж за вірменина, котрий також незабаром вмирає. На додаток до цього подвійного лиха, під час великої пожежі в Стамбулі згорає їхній будинок. Опинившись без засобів до існування, Марія, за прикладом своєї молодшої сестри, колишньої дружини купця Главані, стала стамбульської куртизанкою і звідницею, яка промишляла в районі Пера, де були розташовані іноземні посольства. 10 чи 11 травня 1777 року обставини змусили Марію привести свою Дуду (так звали Софію в сім'ї) до польського посла в Туреччині Кароля Боскампа-Лясопольського. Надзвичайна врода Софії справила на посла таке сильне враження, що він не лише поселив її у своєму палаці, а й найняв для неї вчителя французької мови. Подальша історія Софії переповнена неймовірними романтичними пригодами під час її численних подорожей, які почалися після переїзду з Туреччини до Польщі (через Болгарію) і вельми вдалого заміжжя з сином коменданта Кам'янецької фортеці 39-річним майором Юзефом Віттом. Софія зуміла переконати Юзефа Вітта у другій (власній) версії свого походження зі знатного роду Панталіса Маврокордато, що належав до родини грецького престолу, спорідненої трону Візантії, і є донькою грецького магната Костянтина Челіче (Celice) й Марії Главані (Glavani), правнучки Панталіса (Ролле, 1887). Майор шалено закохався в прекрасну грекиню, і вже 14 червня 1779 року Софія і Юзеф таємно від його батьків обвінчалися.

Рис. 2. Графиня Софія Главані (де Вітт) Потоцька

У 1781 році молоді вирушили в подорож Європою: у Варшаві Софія була гостею короля Станіслава Августа; у Берліні познайомилася з королем Пруссії Фрідріхом II; а у бельгійському курортному місті Спа — з австрійським імператором Йосипом II. Софія була прийнята королевою Франції Марією Антуанеттою в її замській резиденції, Малому Тріаноні, який саме тоді перебудовувався в пейзажний парк, і, можливо, тут вперше у Софії виникла ідея побудувати схожий парк, яку вона згодом і втілила на своїх землях в Україні. У Парижі на

Софію звернули увагу граф Прованський, пізніше король Людовик XVIII і молодий граф д'Артуа, майбутній король Карл X (Kosenko et al., 2020).

У 1787 році Софія з групою польських магнатів відвідала Стамбул. Серед туристів була й дочка сестри короля, дружина коронного маршала, Урсула Мнішек. За невіддверженими чутками взимку 1787/88 рр. Софія відвідала Санкт-Петербург, де нібито зустрічалася з царицею, а в травні 1788 року їздила з герцогом Шарлем-Жозефом де Лінем, що перебував на військовій службі в Росії, під Хотин, обложений тоді російськими військами. Вона занадто багато часу проводила в російському таборі, що викликало невдоволення поляків її чоловіком, комендантом Кам'янця графом Юзефом де Вітт. У 1789 році Юзеф де Вітт прибув із Софією до Варшави і став домагатися дозволу на продаж своєї посади коменданта, однак отримавши відмову, він порвав стосунки з Польщею і перейшов на службу Росії.

Немає точних відомостей щодо того, коли Софія познайомилася з головнокомандувачем російської армії в російсько-турецькій війні (1787–1791 рр.) генерал-фельдмаршалом Григорієм Потьомкіним, однак вже незабаром вона опинилася під Яссами, а її чоловіка Юзефа де Вітта Потьомкін призначив комендантом Херсона з присвоєнням йому звання генерала російської армії. Повернувшись у Ясси, Софія зацікавилася Станіславом Щенним Потоцьким. Антоній Юзеф Ролле стверджував, що саме Софія, як агент Григорія Потьомкіна, схилила Станіслава Потоцького на боротьбу проти нової польської конституції (Ролле, 1887). Закохавшись Станіслав Щенний зовсім втратив голову і повністю опинився під владою любовних чар Софії. Про стосунки Станіслава Потоцького з Софією у Варшаві і в Санкт-Петербурзі ходили справжні легенди. Дійшли вони і до Юзефани Потоцької у Відень, але вона сама була не без гріха і поводитися з неменшою свободою.

Опісля Другого поділу Польщі Станіслав Потоцький вирішив назавжди полишити Польщу й Росію, де опинилися його володіння. 7 травня 1793 року він уклав договір зі своєю дружиною, за яким керівництво маєтками переходило Юзефани, а вона натомість зобов'язувалася надсилати йому щорічно 50 тис. дукатів (900 тис. польських злотих) у два прийоми. Потім він виїхав з Санкт-Петербурга морем до Гамбургу, де й оселився разом з Софією. У 1795 році відбувся Третій поділ Польщі. Росія приєднала Литовщину, возз'єднала Західну Білорусь і Волинь після чого Річ Посполита припинила своє існування як незалежна держава. Однак Потоцький, як і більшість польських магнатів-феодалів, не втратив свої маєтки. У травні 1795 року Станіслав Щенний Потоцький остаточно вирішив розлучитися з дружиною і повернутися в свої маєтки, а Софія з дітьми Потоцького — Костянтином (1793 р/н.) і Миколою (1794 р/н.) через деякий час виїхала через Познань і Варшаву до Львова, щоб розпочати справу про розлучення з де Віттом. Неподалік від Варшави Софія зупинилася в містечку Неборове у графині Гелени Радзівіл, де відвідала її розкішний парк «Аркадія», побудований у романтичному стилі з елементами грецької міфології. Про свої враження Софія писала Потоцькому: «Після обіду поїхали подивитися Аркадію. Важко собі уявити щось краще й романтичніше. Ти знаєш Аркадію, однак бачив її 10 років тому. Уяви собі, як можуть вирости молоді дерева за 10 років і як багато тут зроблено для поліпшення цього місця..., в Аркадію я закохана до безтями; немає в світі жодного виду квітів і екзотичних рослин, яких би тут не було. Гуляючи садами Аркадії, я відчувала, що в розпал літа переживаю знову весну і кожне дерево ніби говорить: “Мені тут добре!” Аркадія дуже нагадує мені Крим; ти знаєш, що в тім краю при твоїх статках можна б мати протягом двох років таку ж саму, а може й більш прекрасну Аркадію, адже там не потрібні штучні насадження? Правда, мій милий друг, що ми будемо мати сільце в Криму? ... ». У наступному листі від 19 липня вона доповнила своє прохання побажанням: «... якщо будемо мати садибу в Криму, накажеш встановити там органи такі самі, як і у Радзівілів в Аркадії? ...». Однак Софія не знала дійсного стану фінансових справ Щенного, а вони були настільки кепські, що він не міг братися за придбання маєтку в Криму. Дружина Потоцького Юзефана зі своїми керуючими довела маєток, мало не до повного краху. Потоцький у Санкт-Петербурзі згоди на розлучення не отримав, тому що Юзефину підтримувала Катерина II. До початку осені 1795 року він прибув до Умані, оскільки до Тульчина час від часу навідувалася Юзефана, сподіваючись зберегти шлюб зі Щенним. У лютому 1796 року Софія, вперше, приїхала в Умань. А невдовзі її розлучення з де Віттом було остаточно оформлене (Kosenko et al., 2020).

Потоцькому ж розлучитися з дружиною вдалося лише після смерті Катерини II. Вінчання Щенного з Софією відбулося 17 квітня 1798 року в Тульчині у православної церкви, яка замінила уніатський костіоль після другого поділу Речі Посполитої (1793), унаслідок якого Правобережна Україна увійшла до складу

Російської імперії. В очікуванні прибуття Софії зі Львова до Умані, Потоцький взимку 1796 року часто полював в околицях міста з талановитим польським артилерійським офіцером, капітаном Людвігом Метцелем (Ludwik Chrystian Metzell). Побували вони й в урочищі Кам'янки, що впадає в річку Уманка. Це порізане ярами урочище було надзвичайно мальовничим. Тож одного разу Потоцький розпочав розмову з Людвігом Метцелем про можливість влаштування тут парку, який він вирішив назвати на честь своєї майбутньої дружини Софії «Софіївка». Згодом і Софія цю місцевість визнала цілком придатною для парку. Вирішальне значення у виборі саме Людвіга Метцеля керівником будівництва нового парку відіграли його глибокі знання й талант (Косенко, 2010).

За свідченням Теодора Темері (Themery, 1846) спочатку Станіслав Потоцький планував перетворити всю долину річки Кам'янки з мальовничими пагорбами й гранітними скелями у величезний англійський парк, прикрашений численними каскадами і фонтанами, гідними кращих садів сходу. Навколишні пагорби планувалося засадити деревами з пишним листям. Парк мав би стати не тільки найкрасивішим, а й найбільшим у Європі.

У 1796 році Людвіг Метцель отримав завдання розпочати будівництво. З цього бере відлік історія парку, який невдовзі був названий «Софіївка». У помічники Людвігу Метцелю був «виписаний кращій з чужих країв садівник». Хоча в листуванні Метцеля з Комаровським не вказано ім'я садівника, однак є інформація, що це був німецький садівник Олива (Храбан, 1971).

Будівельні роботи розпочалися у майже безлісій місцевості, розділеній річкою Кам'янкою, а також балками та ярами, про що читаємо у написаній у 1815 році Станіславом Трембецьким поемі про «Софіївку» (Trembecki, 1815). На території, де створювався парк, тоді були тільки дві старі груші та з десяток верб. Однак у західній частині парку донині росте дуб, вік якого досягає близько 400 років. У підліску насаджень парку до сьогодні широко представлені типові дібровні трав'янисті рослини. Слід гадати, що в цій частині парку раніше була діброва, яка мабуть була вирубана місцевими жителями ще до початку будівництва «Софіївки» як найближчий до міста лісовий масив (Kosenko et al., 2020).

Одночасно з будівельними роботами висаджувалися не лише місцеві, а й екзотичні рослини, про що свідчать листи, які Людвіг Метцель писав Потоцькому. Так 27 листопада 1799 року він попросив Потоцького доставити з Тульчина побільше дерези звичайної (*Lycium barbarum* L.), якої майже не було в «Софіївці». Цей чагарник планували висадити біля греблі Верхнього ставка і в інших місцях; Метцель також просив дозволу привезти з Дашевського саду (нині Гайсинський район, Вінницької області) саджанці верби плакучої (*Salix babylonica* L.) для садіння на березі острова Анти-Цирцеї, розташованого на Верхньому ставку (рис. 3).

Він доповів графу, що весною 1799 року в парку було закінчено висаджування місцевих порід дерев. Можна вважати, що основа паркових насаджень була в 1796–1812 роках закладена переважно деревними породами лісового типу місцевого походження. Екзотичні рослини висаджувалися здебільшого в захищених

Рис. 3. Острів АнтиЦирцеї в часи заснування парку і нині (зліва — рисунок із путівника Теодора Темері (Themery, 1846); справа — фото Галини Сівко)

від північних вітрів місцях центральної частини парку: у Темпейській долині, на Єлисейських полях і поряд з гротом Фетіди (Trembecki, 1815).

Рідкісні екзотичні рослини завозили до Умані (через Одесу) з Азії, а також з Італії та Криму. У поемі Трембецького (Trembecki, 1815) згадується про те, що поряд з відомими всім нам деревами в парку були висаджені «гості» з Ісландських Антиподів, Гр Атласу та Лівану. У першому путівнику по парку, виданому у Вільно в 1843 році Сільвестром Грозою (Sylwester Wezyk Groza), названі: верба, ялина, груша, береза, тополя, липа, ряд плодкових дерев і троянди. Повідомляється також про багатство кольорів, що прикрашали окремі ділянки і висаджені в вази олеандри, гібіскуси китайські, гвоздики та інші незвичні для тих часів рослини (Groza, 1843).

14 березня 1805 року магнат раптово помер. Однак, хоча первісний план грандіозного будівництва «Софіївки» вже ніким не був здійснений, те, що було створено кріпаками Уманщини під керівництвом талановитого зодчого Людвіга Метцеля і його помічника Оливи, отримало відразу загальне визнання як шедевр садово-паркового мистецтва. За твердженням Грози, роботи щодо вдосконалення «Софіївки» не припинялися до від'їзду Людвіга Метцеля до Варшави. «Щодня, — пише він, — майже декілька десятків людей були зайняті вибуховими роботами й шліфуванням граніту, висаджуванням дерев і вдосконаленням водної системи». Софія Потоцька «не шкодувала коштів для примноження краси «Софіївки»... Безліч величезних скель, долини і пагорби..., все це було б напівмертвим, якби не смак і не майстерність Людвіга Метцеля... Велика завжди природа, але якою вона стає великою в руках досвідченого майстра» (Groza, 1843).

У 1813 році Людвіг Метцель був призначений начальником управління сухопутних і водних шляхів сполучення Польського королівства і виїхав з Умані до Варшави. Після смерті Станіслава Щенсного Потоцького управління маєтком перейшло до рук його старшого сина Юзефа, картяра і марнотратника. У Санкт-Петербурзі він оформив передачу своєї мацусі, Софії Потоцькій, права розпоряджатися тією частиною маєтку, яка припадала на її частку спадщини і частку її дітей, до якої увійшла й «Софіївка». Парк у ті часи утримувався у взірцевому стані. У 1820 році «Софіївку» відвідав російський імператор Олександр I. Навесні наступного року Софія надіслала до Санкт-Петербурга транспорт із саджанцями пірамідальної тополі. 30 червня 1821 року імператор власноруч написав Софії Потоцькій листа, в якому висловив їй щире подяку за цей дарунок. Однак самій Софії через невиліковну хворобу залишалось вже жити недовго. Восени 1821 року вона вирушила до Санкт-Петербурга, де 22 травня 1822 року оформила свій заповіт. Не повертаючись до Умані, Софія просто зі столиці виїхала до Берліна, де й померла 12 (24) листопада 1822 року (Kosenko et al., 2020).

Уманський маєток перейшов у володіння її сина Олександра (1798 р/н). При Олександрі Потоцькому в парку були встановлені біломармурові статуї: бюст Тадеуша Костюшка — Національного героя Польщі, Литви, Білорусі й США, а на о. Ітака — скульптуру наполеонівського генерала Юзефа Понятовського, небожа останнього польського короля Станіслава Августа Понятовського. Антоній Анджеєвський на прохання Олександра Потоцького склав опис рослинності парку. Відвідувачі парку зазначали, що за нього «Софіївка» зберігала колишній блиск. Софія Кисельова, старша сестра Олександра Потоцького підтримала Листопадове повстання (1830–1831 рр.) у центрі розділеної Польщі проти Російської імперії, хоча і була одружена з царським фаворитом графом Павлом Кисельовим. Повстання було придушене протягом року. Однак Олександр Потоцький під впливом Софії Кисельової прибув до Варшави напередодні розгрому повстання і надав гроші на формування полку. Після взяття в жовтні 1831 року царськими військами Варшави імператору стало відомо, що Олександр Потоцький приєднався до повстання поляків. Тому було видано царський указ, на підставі якого всі маєтки «заколотника» Олександра Потоцького були секвестовані, проте до березня 1832 року уманським маєтком ще продовжував керувати уповноважений Олександра. У 1832 році парк, як і вся власність Потоцьких, був конфіскований і переданий Київській державній палаті, яка призначила управителем уманським маєтком гвардії капітана Маркевича. Розуміючи цінність «Софіївки» як шедевра садово-паркового мистецтва і усвідомлюючи, що для збереження парку необхідний постійний догляд за рослинами імператор Микола I вирішив подарувати парк своїй дружині Олександрі Федорівні і повелів називати його Царициним Садам (Величенко, 2006).

Саме в цей період у парку з'явилися малі архітектурні форми та ландшафтні композиції, створені за Осіанічними мотивами. Зокрема група гранітних брил на лівому березі річки Кам'янка, біля яких росте таксодій

(*Taxodium distichum* (L.) Rich.), представник родини Кипарисових (*Cupressaceae* Gray, nom. Cons.), котрий дає цілком оссіянічні відчуття як і фонтан «Змія» чи Тарпейська скеля з альтанкою на її вершині (Косенко, 2008; Василевич, 2009).

Відповідно до указу імператора Олександра II у березні 1859 року парк отримав нову офіційну назву «Уманський сад Головного училища садівництва», проте назва Царицин Сад неофіційно вживалася аж до встановлення комуністичного режиму в Україні. Головні насадження у цей період були зроблені під керівництвом і за безпосередньої участі професора Василя Пашкевича, викладача Головного училища садівництва, який заснував на території парку збережений донині і розвинений Англійський парк (Косенко, 2013), відомий як арборетум Пашкевича.

Більш докладні відомості про рослинний світ «Софіївки» кінця 19 сторіччя знаходимо в путівнику по парку складеному Теодором Темері (Themer, 1846). Описуючи «Софіївку» він знову повідомляє про вже згадані дві старі груші й десяток верб, які збереглися з часів, що передували будівництву парку, а також про чудові берези, масиви великих тополь, в'язів і численні насадження місцевих лісових дерев, зроблені Людвігом Метцелем на підвищених місцях. Розповідаючи про оранжереї «Софіївки», що були збудовані ще за Станіслава Потоцького, Темері описує чудовий партер з різнокольоровими квітами, розбитий вздовж теплиць. З-поміж оранжерейних рослин названі пальми, вкриті плодами фігові дерева (інжир), запашні ананаси. Цікаво й те, що велика частина оранжерейних рослин у літній період використовувалася для прикрашання парку. Південні рослини майстерно розставлялися по всьому саду (Косенко, 2013).

Так, наприклад, біля сходів до партерного амфітеатру розміщувався апельсиновий масив, на березі потічка красувалися сосна австралійська (*Casuarina equisetifolia* L.) та південна магнолія (*Magnolia grandiflora* L.) й інші екзотичні для України рослини. До періоду заснування також належать висаджені у парку платан (*Platanus occidentalis* L.), гледічія (*Gleditsia triacanthos* L.), сосна Веймутова (*Pinus strobus* L.), глід (*Crataegus* spp.), каштан кінський (*Aesculus hippocastanum* L.), ясен плакучий (*Fraxinus excelsior* L. 'Pendula'), туя східна (*Thuja occidentalis* L.), сосна (*Picea* spp.), робінія псевдоакація (*Robinia pseudoacacia* L.), жарновець віниковий (*Cytisus scorpius* (L.) Link), та карагана (*Caragana arborescens* Lam.). У цей період також було посажене тюльпанове дерево (*Liriodendron tulipifera* L.), однак те дерево, дивовижні квіти якого радують око сьогодні (рис. 4), це рослина, отримана внаслідок розмноження порослю колишнього дерева (Білик та ін., 2000; Косенко, 2013).

Рис. 4. Квітка *Liriodendron tulipifera*

Все це дає підстави стверджувати, що «Софіївка» з самого початку була побудована на принципах штучних біоценозів, які включали квітникові, газонні, деревні і чагарникові композиції, скомпоновані так, щоб тішити око видами прекрасних близьких і далеких перспектив, створюючи при цьому відчуття натуральності й наближеності до природи (Kosenko et al., 2020).

Згідно з Постановою Раднаркому УРСР № 26/630 від 18 травня 1929 року парк «Софіївка» оголошується заповідником. Оранжерея, парники і, відповідно, частина території парку залишаються у віданні нинішнього Уманського національного університету садівництва (колишня Головна школа садівництва). Парк отримує самостійний статус, і до 1955 року переімпорядковується декілька разів різним відомствам. Зокрема відразу після Другої світової війни у 1945 році парк (без зміни статусу) отримує нову повну назву: «Уманський державний заповідник «Софіївка», а у 1948 році затверджується генеральний план його відновлення й розвитку, у рамках якого у наступному (1949) році створюється декоративний розсадник площею 20 га. Активно проводяться роботи з ремонту і реставрації малих архітектурних форм, дорожньо-алельної системи,

скульптур парку. Проводиться інвентаризація деревних і чагарникових порід, видаються наукові праці з історії парку, його дендрофлори, публікації про його скульптури, малі архітектурні форми тощо (Косенко, 2013).

Цілеспрямований розвиток парку як ботанічної установи розпочався з 26 вересня 1955 року, коли заповідник «Софіївка» Постановою Ради Міністрів УРСР за № 1184 був переданий у відання Академії наук УРСР і став підпорядковуватися своїй науковій діяльності Центральному ботанічному саду АН УРСР, зберігаючи статус самостійної установи АН УРСР. У цей період проводяться значні роботи з реставрації об'єктів парку і їхнього відновлення, розширення території парку, створення нових і поповнення існуючих колекцій рослин. Протягом 1980–1993 років на території розсадника побудовані: теплиця площею 0,4 га, підвал для зберігання саджанців площею 180 м² з надбудованим над ним півтора-поверховим приміщенням, в якому забезпечено всі послуги та побутові кімнати для працівників даного підрозділу; для вкорінення кореневласних саджанців у теплиці встановлена система створення дрібнодисперсного туману, контейнерний майданчик; збудована водонапірна вежа з власною свердловиною і водонапірна станція, звідки подається вода для поливу (Косенко, 2010; Kosenko et al., 2020).

За проведену в ці роки роботу адміністрація «Софіївки» в 1995 році була нагороджена медаллю, дипломом і пам'ятним знаком всеєвропейської федерації культурної спадщини “Europa Nostra” за краще збереження, відновлення і реставрацію пам'яток історії, культури, архітектурних споруд і природних ландшафтів (Kosenko et al., 2020).

На виконання розпорядження Президента України № 26/93рп від 10 березня 1993 року і Постанови Кабінету Міністрів № 456 від 16 червня 1993 року «Про заходи щодо підготовки та відзначення 200 років заснування дендрологічного парку «Софіївка» Академії наук» Київським інститутом «УкрНДІнжпроект» був розроблений проект Генерального плану благоустрою, відновлення і розширення парку (Косенко, 2010).

Всі нововведення виконувались за Генеральним планом відповідно до вимог Флорентійської хартії з метою збереження історичної частини парку. Натомість за межами історичного ядра, були створені відповідні умови для поглибленої наукової роботи з інтродукованими деревними та чагарниковими рослинами, що за правилами Флорентійської хартії не дозволяється робити в історичній, експозиційній, зоні парку. Тут же, безпосередньо перед новим входом з вул. Київська, був збудований науково-лабораторний корпус корисною площею 3308,2 м², в якому наукові співробітники парку розробляють нові технології збереження унікальності «Софіївки», як і інших парків держави, для наступних поколінь. У центральній частині корпусу на третьому поверсі створено музей «Софіївки», на другому — конференц-залу на 200 учасників, на першому — вестибюль, у якому розміщені адміністрація готелю і бар. Через головний вхід до цього корпусу можна потрапити і у його адміністративно-наукову частину, і до готелю. У підвальної частині будівлі обладнана сучасна лабораторія мікроклонального розмноження рослин і гербарна, а також насіннева лабораторія (Косенко, 2010).

Саме в ці роки були досліджені архіви з історії парку, внаслідок аналізу матеріалів яких відновлено історичні назви об'єктів парку, з'ясовано й деталізовано первинні сюжетні задуми паркових композицій і розкрито їхню семантику, видано ряд монографій, наукових статей, зроблено багато доповідей на міжнародних і національних конгресах і конференціях, а завдяки постійним науковим експедиціям не лише у найвіддаленіші куточки України, а також до ряду держав Європи й Азії, в колекціях «Софіївки» значно зросла кількість рослин, завезених з-за кордону. Окрім того, робота з архівними документами засвідчила велику зацікавленість «Софіївкою» перших осіб держави, починаючи з перших років її існування. Так російський імператор Микола I відвідував уманський парк у 1828, 1830, 1837 та 1847 роках. Його захоплення парком було матеріалізоване в уже згаданому указі 1836 року про дарування конфіскованої у Потоцьких «Софіївки» своїй дружині, Олександрі Федорівні, з перейменуванням парку у «Царицин Сад». 24 вересня 1859 року, невдовзі після підпорядкування парку переведеному з Одеси Головному училищу садівництва як навчально-дослідної бази для студентів цього елітного училища, відвідав «Софіївку» Олександр II. А у 20-му сторіччі відвідини керівників нашої й іноземних держав, іноземних послів, відомих вчених та віп-персон набули масового характеру.

Багаторічна напружена робота колективу «Софіївки» була заслужено відзначена Указом Президента України № 249 від 28.02.2004 року, за яким дендрологічний парк «Софіївка» отримав статус національного закладу з назвою — Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України. Підставою для цього історичного для «Софіївки» указу було її визнання на загальнодержавному рівні як пам'ятки садово-паркового мистецтва

світового значення та провідного науково-дослідного, природоохоронного і культурного центру, котрий досягнув найвищих показників у своїй діяльності щодо залучення інтелектуального потенціалу нації для реалізації програм національного відродження й розвитку України. Досягнуто загальнодержавне і міжнародне визнання результатів діяльності колективу парку, в якому працюють відомі на світовому рівні фахівці з величезним досвідом роботи, мають важливі наукові успіхи і реальні перспективи подальшого розвитку.

Черговим визнанням наукових заслуг колективу Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України стала постанова Президії НАН України № 68 від 6 квітня 2005 року, якою Національному дендрологічному парку «Софіївка» надано статус науково-дослідного інституту НАН України і тепер його повна назва — Національний дендрологічний парк «Софіївка» — науково-дослідний інститут НАН України.

26 вересня 2006 року на відзначення 210-річчя заснування «Софіївки» учасниками міжнародної наукової конференції, присвяченої цій даті, було урочисто відкрито меморіальну зону рослинних композицій, посаджених відомими людьми України й світу. У церемонії відкриття та висадження першої рослини — дуба (*Quercus robur* L.) взяли участь 165 науковців, у складі яких було ряд відомих вчених України і Європи.

У липні 2007 року на першому публічному конкурсі «Сім чудес України» з-поміж 100 претендентів унаслідок узагальнення результатів інтернет-голосування та опитування 100 експертів перші два місця поділили «Софіївка» та Києво-Печерська лавра.

Комплексний опис складу колекцій рослин «Софіївки» було вперше виконано її науковими співробітниками ще напередодні 200-річчя заснування парку і узагальнено в Каталогі рослин дендрологічного парку «Софіївка». У каталозі були перераховані види, форми і сорти рослин із зазначенням місця походження рослинного матеріалу, дати і місця висаджування й кількості рослин кожного виду, дана характеристика життєвих форм, етапів онтогенезу, екологічних особливостей і перспектив практичного використання. З часу святкування 200-річчя заснування «Софіївки» минуло вже 25 непростих для держави й парку років постійних творчих пошуків та напруженої роботи колективу «Софіївки» щодо збереження, вдосконалення та розширення парку, зміцнення його матеріальної і наукової бази. Завдяки цьому колекції рослин НДП «Софіївка» нині нараховують близько 4000 таксонів живих рослин, з них майже 1000 деревних, більше 1500 кущових, понад 110 лісових та більше 1200 трав'янистих і водних рослин.

Нині в парку та в спеціальних колекціях «Софіївки» ростуть хвощі (представники *Equisetopsida* C. Agardh); кілька папоротей (*Polypodiophyta* Cronquist, Takht. & W. Zimm); доволі багато хвойних порід та інших голонасінних (*Pinophyta* Cronquist, Takht. & Zimmerm. ex Reveal). Найбільше в колекції «Софіївки» нараховується квіткових рослин (*Angiospermae* Lindl. або *Magnoliophyta* Cronquist, Takht. & W. Zimm.).

Останніми десятиріччями суттєво поповнилися колекції: *Anacardiaceae* R. Br., *Betulaceae* Gray, *Cupressaceae* Gray, *Ebenaceae* Gürke, nom. cons., *Fabaceae* Lindl., nom. cons. (= *Leguminosae* Juss., nom. cons.), *Ginkgoaceae* Engl., *Juglandaceae* DC. ex Perleb, *Iridaceae* Juss., *Magnoliaceae* Juss., *Moraceae* Gaudich., *Pinaceae* Spreng. ex F. Rudolphi, *Platanaceae* T. Lestib., *Rhamnaceae* Juss., *Rosaceae* Juss. та інших родин.

У результаті поповнення генетичної колекції ліщини, що нараховує нині 33 таксономічні одиниці — видів, різновидів, форм та сортів роду *Corylus* L. родини *Betulaceae*, з-поміж яких 11 — у ранзі загальноновизнаних видів, та близько 150 сортозразків (96 сортів вітчизняної й зарубіжної селекції та понад 40 селекційних номерів-носіїв господарче-цінних ознак) помологічної колекції. Використання цієї генетичної колекції фундука сприяло створенню ряду нових сортів фундука (Kosenko et al., 2019 a, b), зокрема занесених у 2019 році до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні, високопродуктивних сортів 'Софіївський 1', 'Софіївський 2' та 'Софіївський 15' (Ліщина велика..., 2021), створених внаслідок добору з гібридних популяцій, отриманих від запилення відомих сортів фундука ('Україна-50', 'Дар Павленка' та 'Garibaldi') пиляком ліщини китайської (*C. chinensis* Franch.). Переваги 'Софіївського 15' стосуються форми ядра, що відповідає вимогам технологічності для кондитерської промисловості, та відсутності в ньому порожнини, яка спостерігається у деяких інших сортів фундука (рис. 5).

Останніми десятиріччями почалося плідне співробітництво вчених «Софіївки» та експериментального закладу «Новокаховське» Інституту рису НААН України (Херсонська область) щодо підвищення зимостійкості хурми. Рід *Diospyros* L. хурма належить до родини Ебенові *Ebenaceae* Gürke. В Україні хурма вважається нетрадиційною плодовою культурою, для адаптації котрої у степовій і лісостеповій зонах України насамперед необхідно

підвищити зимостійкість та ранньостиглість її нових сортів (Дерев'янка та ін., 2018).

Дані щодо перезимівлі хурми в екстремальні зимові сезони 2005/06 та 2011/12 рр. Показали, що в екологічних умовах України сорти та форми, що походили від хурми віргінської були більш морозостійкими, ніж у потомства хурми східної (*Diospyros kaki* Thunb) чи хурми кавказької (*Diospyros lotus* L.).

Завдяки спеціальній програмі селекції на зимостійкість, яка включала гібридизацію хурми східної (*Diospyros kaki*) та хурми віргінської (*Diospyros virginiana*), що виконувалась на території експериментального закладу «Новокаховське» (з м'якшими зимами, аніж в Умані), та наступне пророщування *in vitro* недорозвиненого насіння міжвидових гібридів й дорощування сіянців у лабораторії

«Софіївки», гібридні сіянці були адаптовані до умов *ex vitro* та були доведені до ринкових стандартів (Дерев'янка та ін., 2018). З популяції таких гібридних сіянців було відібрано ряд рослин, що дали початок ряду нових сортів хурми, зокрема сорту 'Дар Софіївки' (рис. 6), занесеному у 2019 році до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні (Дерев'янка та ін., 2020; Хурма східна..., 2021).

Починаючи з 1999 року, проводиться цілеспрямована робота всього колективу парку з повернення «Софіївці» її первозданного вигляду, коли вона славилася своїми газонами і квітниками, а також штучно створеними рослинними композиціями в різних ландшафтних районах парку.

При цьому зберігається видовий склад, пошкоджені рослини замінюються молодими рослинами однойменних видів, саджанці яких вирощуються в декоративно-плодовому розсаднику «Софіївки», що розташований на ізольованій від парку території.

На території парку ще в 1910 році були висаджені декілька дерев плакучої шовковиці (*Morus alba* 'Pendula'). Нині рослини цієї декоративної форми, що належить до родини тутових (*Moraceae* Gaudich.) успішно розмножуються і періодично висаджуються в парку (рис. 7).

Територія парку розташована в зоні помірного клімату, де домінують листопадні види деревних рослин, які в пізньо-осінній та зимовий періоди залишаються без листя. Тому в парках таких регіонів особливо цінуються вічнозелені рослини і в солітерах, і як фон у ландшафтних композиціях.

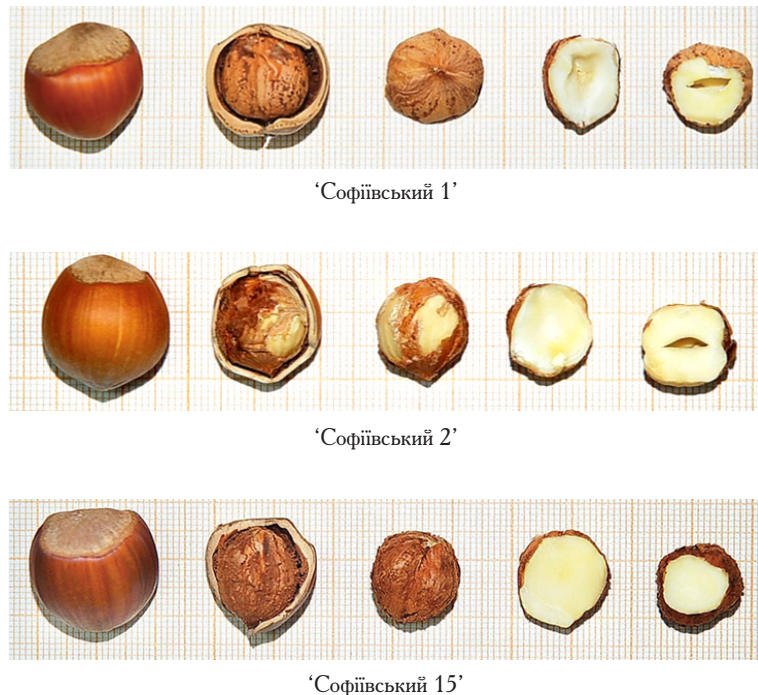

Рис. 5. Плоди сортів фундука селекції вчених «Софіївки»

Рис. 6. Плоди нового сорту хурми (*Diospyros* spp.) 'Дар Софіївки' (плоди масою 130–150 грамів)

Рис. 7. Молоде дерево шовковиці плакучої (*Morus alba* 'Pendula')

Родина Кипарисових (*Cupressaceae* Gray) представлена в «Софіївці» трьома видами та 8 сортами кипарисовика (*Chamaecyparis* Spach); 10 видами та 48 сортами ялівцю (*Juniperus* L.) й лише одним видом мікробіоти (*Microbiota decussata* Kom.); одним видом і сортом біоти (*Platyclusus orientalis* (L.) Franco 'Glaucа'); двома сортами туйовика (*Thujaopsis dolabrata* (L. f.) Siebold & Zucc.); двома видами та 16 сортами туї (*Thuja* L.).

На фоні туї східної (*Thuja occidentalis* L.) і ялівцю горизонтального (*Juniperus horisontalis* Moench. 'Glaucа') дуже привабливий вигляд має барбарис (*Berberis vulgaris* 'Атропурпуреа') з темно-червоно-фіолетовими чашолистиками з родини *Berberidaceae* Juss. (рис. 8).

Більшість тисових (*Taxaceae* S. F. Gray) посаджені в «Софіївці» у другій половині 20 сторіччя. Це тис ягідний і його внутривидові таксони: *Taxus baccata* L., *Taxus baccata* 'Fastigiata', *Taxus baccata* 'Aurea' *Taxus baccata* 'Repandens' and *Taxus cuspidata* Siebold et Zucc. ex Endl.

Відвідувачам «Софіївки» дуже подобається вічнозелене маленьке дерево *Taxus baccata* з дуже декоративними червоними, ліхтариками шишкоягід (рис. 9).

У новій частині «Софіївки», розташований за межами історичного ядра парку зовсім недавно створений новий, єдиний у Східній Європі, Фентезі парк з арт-об'єктами і композиціями з елементами

української етнічної міфології, давньо-східної культури і філософії японського саду каменів. Є тут стилізовані озера і водоспад «Драconi», а вечорами з настанням темряви включаються світломузичні арт-інсталяції.

У цій частині «Софіївки» особливо привабливі хвойні рослини, зокрема повзуча або карликова гірська сосна (*Pinus mugo* Turra), що належить до родини соснових (*Pinaceae* Lindl.) і представлена в парку як невелике деревце (Рис. 10).

Рис. 8. Кущ барбарису (*Berberis vulgaris* 'Атропурпуреа') на фоні туї східної (*Thuja occidentalis* L.) і ялівцю горизонтального (*Juniperus horisontalis* Moench. 'Glaucа')

А нещодавно, 7 серпня нинішнього року в цій новій частині «Софіївки», відкрився найбільший в Україні парк динозаврів — «DinoSofia». Цей безпечний для відвідувачів варіант відомого пригородницького, фантастичного трилера «Парк Юрського періоду», доповнений майже живими динозаврами тріасового й крейдяного періодів Мезозойської ери, не залишить байдужим ні дошкільника, ані сивочолого ветерана.

Висновки. Минають роки, десятиліття, сторіччя, змінюються життєві пріоритети окремих особистостей, суспільних станів, цілих націй і народів, у багато разів швидше змінюються правителі великих держав, назви й кордони самих держав, змінюється підданство і прізвища власників «Софіївки» — вічна тільки любов в усіх її

різноманітних проявах, яка надихає на великі творіння людського генія як втілення великого романтичного кохання.

Створена в «Софіївці» сучасна матеріально-технічна база для виконання наукових досліджень, що стосуються моніторингу стану і збереження рослинного світу лісостепової зони України; підтримки і розвитку ботанічних колекцій, а також біотехнології, генетики, селекції та репродуктивної біології рослин; садово-паркового та ландшафтного будівництва не тільки забезпечує збереження історичного ядра і розвиток парку, а й сприяє створенню вже названих та інших нових сортів.

Література

Білик, О. В., Вегера, Л. В., Джим, М. М., Козлов, В. Г., Колдар, Л. А., Косенко, І. С., Марно, Л. І. ... & Собченко, В. Ф. (2000). *Каталог рослин дендрологічного парку «Софіївка»*: Довідковий посібник. [Ред.: І. С. Косенко]. Умань: Дендрологічний парк «Софіївка» НАН України. 160 с.

Василевич, Е. В. (2009). Хтоническая тема в оссианических парках. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена*. № 118. С. 242–246.

Величенко, М. Н. (2006). Подарок императрице. Утраченные памятники «Софиевки». *Плантомания. Российский вариант: Материалы XII Царскосельской научной конференции (27–29 ноября 2006 г.)*. СПб.: ГМЗ «Царское село». С. 43–60.

Косенко, І. С. (2008). Осіанічні мотиви в паркових ландшафтах «Софіївки». *Вісник Білоцерківського державного аграрного університету*. Вип. 54. С. 19–23.

Косенко, І. С. (2010). *Національний дендрологічний парк «Софіївка»*. К.: Академперіодика. 196 с.

Косенко, І. С. (2013). Ретроспективний огляд історії заснування, будівництва та утримання «Софіївки». *Автохтонні та інтродуковані рослини*. Вип. 9. С. 23–27.

Ліщина велика (фундук). *Corylus maxima* Mill.: Hazelnut. (2021). *Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні на 2021 рік*. Київ: Мінагрополітики. С. 464–465.

Ролле, І. (1887). Судьба красавицы. *Киевская старина*. Том. 17. № 1. С. 99–138.

Храбан, Г. Ю. (1971). Перший архітектор «Софіївки». *Український історичний журнал*. № 9. С. 103–108.

Хурма східна (*Diospyros kaki* L.): Persimmon. (2021). *Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні на 2021 рік*. Київ: Мінагрополітики. С. 465–466.

Boscamp-Lasopolski, K. (1963). *Moje przelotne miłostki z młodą Bitynką* [Rękopis z roku 1789; Opracowanie i wstęp Jerzy Łojek]. Kraków: Literackie. 147 p.

Dunin-Borkowski, J. (1908). Potocki herbu Pilawa. *Almanach błękitny: Genealogia żyjących rodów Polskich*. Lwow: Nakładem księgarni H. Altenberga; Warszawa: E. Wende i Ska. P. 729–773.

Рис. 9. Плоди *Taxus baccata* L.

Рис. 10. Гірська сосна (*Pinus mugo* Turra)

Kosenko, I. S., Balabak, A. F., Sonko, S. P., Balabak, O. A., Balabak, A. V., Opalko, A. I., Denysko, I. L., & Soroka, L. V. (2019 a). Tolerance of hazelnuts towards unfavorable environmental factors. *Ukrainian Journal of Ecology*. Vol. 9. No 3. P. 117–125. DOI: <https://doi.org/10.15421/40290501>.

Kosenko, I., Hrabovyi, V. & Opalko, A. (2021). Accessibility of National dendrological park “Sofiyivka” of the NAS of Ukraine for people with special needs. Social and educational services for children with disabilities: history, theory and practice: Joint monograph [Ed.: O. O. Kravchenko]. Częstochowa: HARIT. P. 327–332.

Kosenko I. S., Opalko A. I., Balabak O. A., Opalko O. A. & Balabak A. V. Hazelnut (*Corylus domestica* Kos. et Opal.) research and breeding at NDP «Sofiyivka» of NAS of Ukraine. Temperate Horticulture for Sustainable Development and Environment. Ecological aspects. [Eds.: Larissa I. Weisfeld, Anatoly I. Opalko, Sarra A. Bekuzarova.]. Oakville; Waretown: Apple Academic Press, 2019 b. Ch. 13. P. 237–267+D, E, F.

Kosenko, I.S., Opalko, O.A., Zagoruiko L.O. & Opalko, A.I. (2020). Dendrological park “Sofiyivka”: Its history and botanic collection. *The International Journal of Plant Reproductive Biology*. Vol. 12(1). P. 25–33.

Łojek, J. (1995). *Dzieje pięknej Bitynki. Opowieść o życiu Zofii Wittowej-Potockiej (1760–1822)* [6-e wyd.]. Warszawa: Alfa. 443 p.

Łojek, J. (1998). *Stanisław August Poniatowski i jego czasy*. Warszawa: Alfa. 229 p.

Themery, T. (1846). *Guide de Sophiowka: surnommé la merveille de l'Ukraine, Jardin de la couronne situé près d'Human, dans les colonies militaires*. Odessa: A. Braun. 63 p.

Trembecki, S. (1815). *Sophiowka: poeme polonais* [Trad.: vers francais par le comte de Lagarde]. Vienne: De L'Imprimerie d'Antoine Strauss.. 176 p.

Wolszczanowa H. (1972). Potocki: Stanisław Szczęśny, Jósefa Amelia z Mniszchów, Stanisław Septym, Jarosław, Mikołaj. *Słownik pracowników książki polskiej* [Ed.: I. Treichel]. Warszawa, Łódź: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. P. 709–710.

УДК 635.9:378.147.091.3

DOI 10.37555/2707-3114.1.2021.247349

Впровадження дидактичних принципів у навчальну дисципліну «Квітникарство та декоративне садівництво»

Антонець М. О., Антонець О. А.

Полтавський державний аграрний університет, Полтава. e-mail: Antmarina63@yahoo.com, Apisaaa61@gmail.com

Introduction of didactic principles in the “Floriculture and ornamental gardening” academic subject

Antonets M. O., Antonets O. A.

Poltava State Agrarian University, e-mail: Apisaaa61@gmail.com

Анотація. Актуальність теми обумовлена пошуком нових дидактичних принципів і впровадження їх у викладання навчальної дисципліни «Квітникарство і декоративне садівництво» на кафедрі рослинництва ПДАУ. Дослідження проводилося у 2019–2021 роках методом включеного спостереження і формуючого експерименту серед здобувачів вищої освіти 2 курсу факультету агротехнологій та екології спеціальності 201 Агронімія. Впровадження чотирьох дидактичних принципів, а саме відповідальності, патріотизму, екологічності та естетичного принципу, у викладання навчальної дисципліни «Квітникарство і декоративне садівництво» сприяє вихованню духовно зрілих, розумних та працелюбних фахівців в аграрній сфері України.

Ключові слова: дидактика, принципи, квітникарство та декоративне садівництво, здобувачі вищої освіти.